

5. Ломтев Т.П. Грамматика белорусского языка / Т.П. Ломтев . – М. : Гос. уч.-пед. изд-во, 1956. – 336 с.

6. Наркевіч А.І. Сістэма словазлучэнняў у сучаснай беларускай мове (структурно-семантычнае апісанне) / А.І. Наркевіч. – Мінск : Выд-ва БДУ, 1972. – 336 с.

7. Павловская Г. Значение родительного прилагольного в памятниках русской письменности XVI века / Г. Павловская // Научные записки Харьковского пед. ин-та. – Т. 32. Филологическая серия. – Харьков, 1959. – С. 219–242.

8. Справочник по правописанию, произношению, литературному редактированию / Д.Э. Розенталь, Е.В. Джаджаква, Н. П. Кабанова. – 2-е изд., испр. – М. : ЧеРо, 1998. – 400 с.

9. Сцяцко П.У. Даданыя члены сказа / П.У. Сцяцко // Сінтаксіс сучаснай беларускай мовы / М. С. Яўневіч, П. У. Сцяцко. – 2-е выд., выпр. і дап. – Мінск : Вышэйшая школа, 1980. – С. 67–74.

10. Тимченко Е. Функції генетива вь южнорусской языковой области / Е. Тимченко. – Варшава : Типографія Варшавскаго Учебнаго Округа, 1913. – 278 с.

11. Филиппова В.М. Дополнение / В.М. Филиппова // Грамматика русского языка : Т. II. Синтаксис / [ред. кол. : В.В. Виноградов, Е.С. Истрина и др.]. – Ч. I. – М. : Изд-во АН СССР, 1954. – С. 560–571.

12. Шуба П.П. Дзяяслоў у беларускай мове / П.П. Шуба. – Мінск : Выд-во БДУ, 1968. – 82 с.

Краснопьорова М.С., студ.

ФУНКЦІЎ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ МОВЛЕННЄСВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КАЗАННЯХ А. РАДИВИЛОВСЬКОГО

Стаття присвячена дослідженню фразеологічних одиниць у проповідях А. Радивилівського, зокрема текстових функцій фразеологізмів на позначення мовлення.

Ключові слова: фразеологізми на позначення мовлення, текстова функція, А. Радивилівський, барокова проповідь.

The article is dedicated to a study of idioms in the sermons by Antoniý Radyvylovskiy, analysis the function of idioms in the text.

Key words: idioms with the meaning of the speech, function in the text, A. Radyvylovskiy, baroque sermon.

Стаття посвящена дослідженню фразеологічних одиниць в проповідях А. Радивиловського, в частині аналізу текстових функцій фразеологізмів, обзначаючих речь

Ключевые слова: фразеологізми, обзначаючі речь, текстова функція, А. Радивиловський, барокова проповідь.

Фразеологізми, зокрема на позначення мовлення, є важливим компонентом проповідей Антонія Радивиловського, оскільки вони слугують засобом підвищення емоційності казання, що сприяло зростанню до нього цікавості; дають можливість чітко та лаконічно висловити думку, що дуже важливо для проповіді. Науковий інтерес до вживання в казаннях фразеологізмів зумовлений тим, що вони є одним із засобів встановлення контакту проповідника з прихожанами, є виразниками суспільної свідомості, дозволяють простежити авторську інтерпретацію А. Радивиловським текстів релігійних і світських книг.

В українському мовознавстві в центрі уваги перебували проблеми становлення системи української фразеології в її історичному розвитку. Так, мову казань досліджували (частково звертаючи увагу на фразеологію) Л. Коломієць, У. Єдлінська, Т. Молодід, П. Плющ, І. Чепіга, У. Добосевич, причому окремо розглядали фразеологію тільки О. Суховій, Л. Коломієць і В. Денисюк.

Актуальність роботи пояснюється недостатнім вивченням мовотворчості Антонія Радивиловського загалом і, відповідно, текстових функцій фразеологічних одиниць. Доцільність опрацювання цієї проблеми пов'язана з нагальністю дослідження історичної фразеології, важливої для розуміння формування фразеологічного фонду мови і необхідністю детального вивчення фразеології ораторсько-проповідницького жанру.

Мета дослідження полягає у визначенні ролі фразеологізмів на позначення мовленнєвої діяльності в ораторсько-проповідницькій прозі А. Радивиловського та з'ясуванні їхньої текстових функцій у встановленні контакту між проповідником і слухачами.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

1. Встановлення функціональних параметрів, за якими в роботі та чи інша сполука слів відноситься до розряду фразеологічних сполук;

2. аналіз фразеологічних одиниць із концептами "мова", "мовлення" за сферою вживання та функціональною належністю.

Джерельною базою дослідження стали дві стародруковані збірки проповідей: "Огородок Марії Богородиці..." і "Вінець Христов".

Гомілетичні тексти Антонія Радивилівського докладно характеризують аудиторію тогочасного проповідника, її ставлення до церковної проповіді: смаки аудиторії вимагали збільшення світського елемента в проповіді. Щоб "привабити людей до слухання", Антонію Радивилівському, як і іншим проповідникам, доводилося насичувати свої казання несподіваними порівняннями, зіставленнями, паралелізмами, метафорами, алегоріями, антитезами і, зокрема, фразеологізмами. У структурі фразеологізмів з успіхом використовувався як релігійний, так і світський образно-сюжетний матеріал. Різноманіття фразеології (від книжного до народно-розмовного походження) зумовлене тим, що проповідники були змушені шукати "матерію" для казань і у вітчизняних, і в латино-, польськомовних книжних джерелах, а призначення проповідей Антонія Радивилівського для широких кіл слухачів передбачало "просту" мову.

На способі складання казань проповідника, зокрема на особливості добору фразеологізмів, позначився вплив Києво-Могилянській академії, яка була видатним осередком науки та освіти. Навчання в академії надало А. Радивилівському можливість користуватися її великою бібліотекою, що, звісно, сприяло можливості вільно оперувати не лише розмовними, але й книжними фразеологізмами.

У зв'язку з відсутністю фразеологічного словника української мови XVII ст. необхідно визначити характеристики, що дозволяють встановити статус фразеологічної одиниці. У цьому дослідженні такими параметрами обрані: 1) значно менша можливість варіювання структури; 2) відносна сталість порядку слів; 3) цілісність значення; 3) більша інформаційність, ніж у слова; 4) як правило, виразніша емоційна експресивність.

Фразеологізми широко представлені в ораторсько-проповідницькій прозі А. Радивилівського: численними є соматичні

фразеологічні одиниці, репрезентовані фразеологізми на позначення емоційного стану людини, етичних та моральних норм. Також вживаються фразеологічні одиниці темпоральні, на позначення біологічних властивостей, стосунків у суспільстві та мисленневої діяльності.

В ораторсько-проповідницькій прозі А. Радивиловського знайшли відображення уявлення про мову, мовну діяльність людини, реалізовані через функціонування ряду фразеологізмів із компонентами *річъ, гласъ, говорити, молвити, гласити*. Саме на ці фразеологічні одиниці звернена більш детальна увага в цій статті, оскільки вони слугують засобом досягнення інтерактивності та сприяють встановленню комунікативного контакту.

Щодо самої мови, то визначення її деякою мірою відображають змістову характеристику: блудна "мова"(Рад., Огор.), "зла", "добрая". Беззмістовність мови може бути передана через такі слова, як "пустошная", "пуста", "марная": "чинити пустошнии річи" (Рад., Огор.), "кормити речами марними" (Рад., Огор.). У деяких фразеологічних одиницях прикметники, такі як "сладокъ", "бойкий", характеризують більшою мірою мовця, ніж безпосередньо самі висловлювання: "сладокъ річью"(Рад., Огор.), "на язык бойка"(Рад., Він.).

Задля концентрації уваги А. Радивиловський вдається до прийому введення на початку проповіді фразеологічних зворотів на позначення мовленнєвого акту, як-от: "здобиться на слово"(Рад., Огор.), "мову чинити"(Рад., Огор.), які, передуючи основному змісту, допомагали зрозуміти логіку викладу думки. Крім того, автор використовував фразеологізми з компонентом "мова" не тільки для висловлення власної позиції, але й для введення в текст прямої мови: "Который там до них такой ужил мовы "Муже шляхетныи и граждане славныи!" (Рад., Він.). Таке функціонування фразеологічних одиниць сприяє посиленню емоційності проповіді.

Оскільки слово "мова" першопочатково вживалося до усної форми, то фразеологізми з цим компонентом часто відображали позицію адресата: "убоятися мови", "бігати мови" (Рад., Він.). Сама мова також могла виступати в ролі суб'єкта дії: "мова снується" (Рад., Огор.), "не мова vzdvigaєть печаль" (Рад., Огор.)

Слово постає як полісемічна лексема, що зумовлює різноманітність фразеологічних одиниць, у яких воно репрезентоване. Можна спостерегти, що в текстах проповідника

лексема "слово", як у складі фразеологічних одиниць, так і самостійно, вживається не в сучасному розумінні одиниці мови, а як синонімічне до "мовлення", "виступ", "оповідання". Перше зі значень "те, що сказане / те, що почуте" отримало велике поширення у творах А. Радивиловського. Це пояснюється безпосереднім завданням проповіді – бути виголошеною, напучувати, отже, бути почутою: "словеси потішал" (Рад., Огор.), тобто "виголошував, оповідав", "здобиться на слово" (Рад., Він.) у значенні "здобути можливість виголосити промову". Слово, позначаючи "те, що сказано", мало на меті відображення певного способу передачі інформації. Так, ряд фразеологізмів – "слово въ слово" (Рад., Огор.), "въ одно слово" (Рад., Огор.), "слово къ слову" (Рад., Огор.) – характеризують зміст різних висловлювань за ознакою ідентичності.

Актуальним був параметр характеристики за ознакою правдивості / неправдивості мовленнєвого акту: правду "продає" (Рад., Огор.), що є еквівалентом до "правду мовят" (Рад., Він.). У цих фразеологізмах реалізовувалась мета проповідника декларувати етичні норми, пропагувати істину, тобто зазвичай подається рекомендація "правду продавай" при рідшій реалізації заборони "не бесідуй луками" (Рад., Огор.). Протиставлення світу земного світу небесному А. Радивиловський також здійснює через мовленнєві категорії: "Так сей облудный світ иначей не умієт нас кормити, тьлко речами марными" (Рад., Він.).

З критерієм правдивість / неправдивість сказаного тісно пов'язаний інший параметр поділу фразеологічних одиниць на позначення мовлення, який можемо побачити в казаннях А. Радивиловського. Негативна або позитивна характеристика проповідником сказаного безпосередньо залежить від того, кому ці слова належать. Так, коли оратор протиставляє діяння святих діянням невіруючих, ставлення до мови останніх в нього яскраво негативне: "Твой глас и твой язык не яко твой, але яко діаволскій" (Рад., Огор.). Те саме стосується тих прихожан, які, на думку проповідника, є недостатньо віруючими; на позначення їх мовлення автор добирає такі фразеологізми та лексеми фразеологізованого рівня, що також мають яскраво негативне забарвлення.

Цікавим є факт засвідчення початку мовлення через фразеологізми з соматичним компонентом: "розверзнутся оуста" (Рад., Огор.), "языкъ говоритъ" (Рад., Огор.). Переважна більшість з них у контексті набирає негативних конотацій. Можна зробити

припущення, що це спричинене існуючою в християнстві традицією, що проголошує обережність зі словами та небагатослівність; а також поширеністю в ті часи уявлення про гріховність усього плотського. Так, переосмислюючи вже існуючі притчі, легенди, А. Радивилівський досить часто вводить в них мотиви необхідності ретельно стежити за своїм мовленням, не говорити необмірковано. Це можна проілюструвати такими прикладами з текстів: "В том находить дух святыи, в двери души колатает своею благодатию, мовячи: "Сотвору, ежели ты, обмовцю, привяжеш язык свой" (Рад., Він.). Схожа думка виражена в конклюдії однієї з проповідей, в якій звертання Антонія Радивилівського до прихожан набуває ознак прислів'я: "Брате, еслибись так много разумил, никгдабыс так много не мовил" (Рад., Огор.).

На позначення слова, висловлювання зустрічається в ораторсько-проповідницькій прозі А. Радивилівського старослов'янським "глась", вжитий переважно у фразеологізмах біблійного походження: "глась вопіющаго во пустыни" (Рад., Огор.).

Можна констатувати, що фразеологічні одиниці на позначення мовленнєвих процесів походять переважно з живого мовлення: "черпати словеса" (Рад., Він.), "мова снується" (Рад., Огор.) і зовсім незначна їх частина, зокрема вирази до складу яких, як у вищезазначеному прикладі, входять старослов'янськими має виразно книжне походження.

Отже, фразеологізми взагалі та на позначення мовленнєвої діяльності зокрема є вагомими складником текстів казань. У роботі було встановлено функції фразеологізмів на позначення мовлення у встановленні мовного контакту; виявлено взаємозв'язок між вибором фразеологічної одиниці та особою, чиє мовлення вона репрезентує; з'ясовано засоби, які відображають змістову характеристику мовленнєвого акту, а також розглянута функція фразеологізмів у структурі проповіді. У подальших дослідженнях було б цікаво звернути увагу на залежність вибору проповідником фразеологізмів від структурної частини казання, в якій та чи інша фразеологічна одиниця вживається; детальніше дослідити вплив фразеологізмів на встановлення контакту між проповідником та його слухачами; порівняти особливості та частотність вживання фразеологізмів на позначення мовлення та мовленнєвої діяльності; прослідкувати наявність авторських новотворів у галузі фразеології, а також

зіставити з тими фразеологізмами, які представлені у "Словнику української мови XVI – першої половини XVII ст."

1. Кречотень В.І. Оповідання Антонія Радивилівського (з історії української новелістики XVII ст.) / В.І. Кречотень. – К. : Наук. думка 1983. – 407 с.

2. Суховій О.О. Фразеологія ораторсько-проповідницької прози Варлаама Ясинського : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова" / О.О. Суховій. – К., 2002. – 19 с.

3. Чепіга І.П. "Ключ розуміння" Іоанікія Галятовського – видатна пам'ятка української мови XVII ст. // Галятовський І. Ключ розуміння / Підг. до вид. І.П.Чепіги. – К. : Наук. думка, 1985. – С. 5-51.

4. Язык о языке: сб. статей / Н.Д.Арутюнова (под общ. ред.). – М. : Языки русской культуры, 2000. – 624 с. – (Studia Philologica).

1. Рад., Огор. – А. Радивилівський "Огородок Маріи Богородицы...".

2. Рад., Він. – А. Радивилівський "Вінець Христов".